

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ЛОБОДА ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

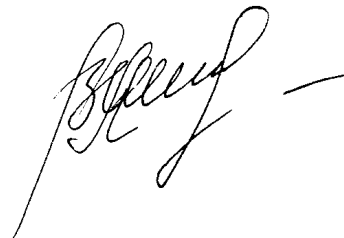
УДК 37.015.3 : 159.922.8

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО
ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Київ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теоретичної та консультативної психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

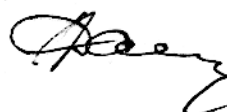
- Науковий керівник:** кандидат психологічних наук, доцент
АРТЕМЧУК Ольга Григорівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
Інституту соціології, психології та управління,
доцент кафедри теоретичної
та консультативної психології
- Офіційні опоненти:** доктор психологічних наук, професор
ЯМНИЦЬКИЙ Вадим Маркович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
Інститут педагогіки та психології,
завідувач кафедри практичної
психології та психотерапії;
- кандидат психологічних наук, доцент
ТУРИНІНА Олена Леонтіївна,
Міжрегіональна академія управління
персоналом, заступник завідувача
кафедри загальної психології.

Захист відбудеться 18 січня 2012 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «___» грудня 2011 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. В. Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасний період розвитку української держави, коли зростає потік інформаційних та інноваційних технологій, відбувається реформування й модернізація освіти. Всезростаючого значення набуває проблема формування молодого людини, здатної гнучко адаптуватися до змінних умов життя, самостійно й мобільно діяти, генерувати нові ідеї, творчо мислити. Водночас, на фоні нестабільної економічної ситуації, загострення політичних протиріч, невщухаючої системної кризи, якість суспільного життя диктує для населення необхідність використання послуг висококваліфікованих фахівців з базовою психологічною освітою. Результати психологічної допомоги людям значною мірою обумовлені ефективністю професійної підготовки практичних психологів, рівнем їх особистісного розвитку, особливостями розкриття і реалізації творчого потенціалу.

В зарубіжній психології науковці приділяли належну увагу дослідженню феномену творчості та творчого потенціалу особистості. У межах багатофакторного підходу щодо розвитку креативності вченими доведено, що для створення й розробки нових ідей людині необхідні внутрішні ресурси – інтелектуальні можливості та знання (Т. Амабіле, Х. Грубер), продуктивні когнітивні стилі, певні особистісні риси, мотивація (Д. Фельдман, Х. Гарднер) та зовнішні ресурси – розмаїття соціальних умов життєдіяльності (Т. Любарт, Р. Стернберг, Т. Тардиф).

У радянських психологічних дослідженнях простежується зв'язок креативності й творчої активності в структурі загальних здібностей особистості. В теорії Я. О. Пономарьова сутність креативності зводилась до інтелектуальної активності й чутливості до створення побічних продуктів діяльності. Вагомим внеском Д. Б. Богоявленської стало виділення одиниці вимірювання творчих здібностей особистості, а саме «інтелектуальної ініціативи» як синтезу розумових здібностей та мотиваційних утворень. У межах концепції інтелектуального розвитку М. О. Холодною особливий акцент був зроблений на залежності змісту творчої та пізнавальної активності від індивідуального креативного потенціалу, рівня внутрішнього розумового процесу й ментального досвіду.

Всебічно вивчаючи проблему творчої активності обдарованої особистості, сучасні вітчизняні науковці підкреслюють важливість суб'єктно-ціннісної регуляції процесу розвитку здібностей (В. О. Моляко), стратегічної організації процесу творчої діяльності, ефективність якого визначає «особистісна активність» (Н. І. Литвинова, А. Б. Коваленко), ціннісно-сміслового аспекту творчої активності (Р. О. Семенова). На думку О. І. Клепікова, І. Т. Кучерявого, за своїми витокami креативний потенціал особистості є результатом її природної й соціальної активності, зовнішнім виявом якої виступає творча самодіяльність. Вектор розвитку творчого потенціалу особистості спрямований від матеріалізації задуму, спроектованого іншими людьми, до самостійної постановки проблеми та її вирішення (Т. М. Третяк).

Обґрунтування поняття «творчий потенціал особистості» крізь призму професійної діяльності педагога здійснено в працях О. П. Рудницької, яка презентувала потенціал учителя як професійну якість, що реалізується за

допомогою психічних утворень особистісного рівня - комунікативності, емпатії, креативності, рефлексії. За результатами досліджень І. П. Підласого, С. В. Олійника доведено, що для втілення педагогічних намірів необхідний синтез професіоналізму і творчості. Н. В. Кичук відводила значущу роль організаційно-педагогічним умовам, що сприяють пробудженню потенційних резервів педагога, формуванню творчої індивідуальності засобами самостійної роботи. Виявлено психологічні засоби розвитку креативності майбутніх учителів, що забезпечують готовність до творчої педагогічної діяльності та творчого мовленнєвого спілкування (Т. П. Гусєва).

Увага науковців приділялась і питанню органічного «вплетення» творчості в професійне життя практичного психолога. У межах акмеологічного підходу (К. О. Абульханова, О. О. Бодальов, А. О. Деркач, А. С. Гусєва та ін.) детермінантою професійної компетентності практичного психолога є наявність ціннісних інваріантів, які дозволяють визначити напрямок інноваційно-творчої діяльності та виконувати діяльнісні функції на високому професійному рівні. Н. І. Пов'якель основний акцент робить на набутті майбутніми практичними психологами професійної компетентності, зокрема, на оригінальності, критичності мислення, творчості, готовності вирішувати складні питання та використовувати інноваційні ідеї. Н. М. Давидюк визначила психологічні умови активізації творчої навчально-пізнавальної діяльності майбутнього психолога, результатом якої є реалізація його суб'єктності на основі самопізнання, самоактуалізації. У зв'язку з цим, на думку О. М. Ігнатович, важливим є виділення творчої самодіяльності як провідної умови професійної підготовки психологів.

Однак поза увагою науковців залишилося питання ґрунтовного аналізу психологічної структури творчого потенціалу майбутніх практичних психологів, шляхів активізації їх творчих проявів, підсилення й стимулювання розвитку креативних процесів у руслі особистісно орієнтованої професійної підготовки фахівців. Це й зумовило вибір теми нашого наукового дослідження: **«Психолого-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження входить до плану наукових робіт кафедри теоретичної та консультативної психології Інституту соціології, психології та управління НПУ імені М. П. Драгоманова за напрямом «Теорія та технологія навчання і виховання у системі народної освіти». Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного державного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №6 від 01 лютого 2007 року) та міжвідомчою Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол №3 від 12 квітня 2007 року).

Об'єкт дослідження: творчий потенціал особистості майбутнього практичного психолога.

Предмет дослідження: психолого-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, емпірично виявити психологічні особливості розвитку складових творчого потенціалу в майбутніх практичних

психологів та визначити психолого-педагогічні умови ефективного розвитку їх креативного потенціалу.

В основу дослідження було покладено **припущення** про те, що розвиток творчого потенціалу майбутніх практичних психологів у межах традиційної системи професійної підготовки є недостатнім, а його розкриття буде більш ефективним за умов активізації конативної, пізнавально-емоційної й соціально-психологічної сфер розвитку креативності студентів-психологів активними соціально-психологічними методами навчання.

Відповідно до мети дослідження були поставлені такі **завдання**:

- 1) здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення феномену творчості, визначити структурні компоненти творчого потенціалу особистості та умови його розкриття, виявити особливості творчого розвитку в період юнацтва;
- 2) обґрунтувати критерії та визначити рівні й показники розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога;
- 3) експериментально дослідити особливості розвитку основних складових творчого потенціалу в майбутніх практичних психологів;
- 4) виявити провідні психолого-педагогічні умови ефективного розвитку зазначеного особистісного феномену в майбутніх практичних психологів.

Теоретико-методологічну основу дослідження утворюють концептуальні ідеї психолого-педагогічних досліджень проблеми творчості, творчої особистості, розвитку творчого потенціалу (Д. Б. Богоявленська, В. В. Давидов, А. О. Зубалій, О. М. Лук, Я. О. Пономарьов, М. О. Резнік, С. О. Сисоева, Т. М. Третьак, М. О. Холодна та ін.); актуальні дослідження здібностей та творчої обдарованості (Г. С. Костюк, Н. В. Кузьміна, Н. І. Литвинова, С.Д.Максименко, О. М. Матюшкін, В. О. Моляко, О. Л. Музика, С. І. Науменко та ін.); методи активізації творчої діяльності (Т. В. Ексакусто, Н. І. Козлов, С. І. Макшанов, Дж. Ніренберг, М. Ньольке, Н. В. Рождественська, Н. Ю. Хряцова, А. В. Шевирьов); принципи особистісно орієнтованого підходу у професійній підготовці студентської молоді (І. Д. Бех, Є. В. Бондаревська, Н. В. Борисова, І. О. Зимня, І. А. Зязюн, С. М. Мартиненко, В. В. Рибалка, В. В. Сєриков, І. С. Якиманська та ін.).

Методи дослідження: *теоретичні* – методи теоретичного аналізу, систематизації та узагальнення даних психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; *емпіричні* – методи спостереження, самоспостереження, бесіди, анкетування, психодіагностичного тестування (опитувальник «Креативність та її роль у професійній діяльності практичного психолога» О. В. Лободи, знаходження кількісного визначення рівня самооцінки С. А. Будасі, діагностика мотиваційної структури особистості В. Е. Мільмана, діагностика вербальної креативності С. А. Медніка, діагностика особистісної креативності», визначення соціальної креативності особистості Е. Е. Туник, самооцінка творчого потенціалу С. А. Медніка); констатувальний та формувальний експерименти; розвивальний психотренінг; інтерпретаційні методи, математичні методи обробки експериментальних даних (ранговий коефіцієнт кореляції Спірмена та метод непараметричної (Т-критерій Вілкоксона) статистики).

База дослідження. Психодіагностичне дослідження проводилося на базі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за участю 137

майбутніх практичних психологів та 380 досліджуваних Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького (2007-2009 рр.).

Наукова новизна та теоретична значущість дисертаційної роботи:

- *вперше* на засадах особистісно-орієнтованої парадигми професійної освіти розкрито психологічну сутність терміну «творчий потенціал майбутніх практичних психологів», теоретично обґрунтовано психологічну модель творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога та виокремлено його структурні компоненти (психологічна готовність до здійснення творчої діяльності, професійно-значущі якості майбутнього фахівця, пошуково-перетворювальна й пізнавальна активність, особистісна й соціальна креативність, творчі здібності). Визначено критерії (наявність внутрішніх творчих резервів особистості, творча активність, складність у творчих пошуках, творче самовираження, оригінальність творчого продукту та ін.), показники та рівні (високий, середній, низький) розвитку творчого потенціалу майбутніх практичних психологів. Виявлено ефективні психолого-педагогічні умови (загальна й творча активність, гнучкість у комунікативній діяльності, соціальні цінності, позитивне емоційне забарвлення креативних проявів, співтворчість суб'єктів навчального процесу та ін.) розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога;
- *розширено й уточнено* змістовне навантаження понять «творча активність», «креативність», «творчий потенціал», понятійний апарат теорії творчого розвитку людини в процесі онтогенезу, поглиблено систему уявлень про можливості творчого самовираження особистості в соціальному просторі;
- *набули подальшого розвитку* знання про шляхи активізації зазначеного феномену стосовно майбутніх практичних психологів у процесі їх фахової підготовки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що апробований пакет діагностичних методик для вимірювання рівня розвитку творчого потенціалу майбутніх практичних психологів, а також обґрунтована, розроблена і апробована розвивальна психотренінгова програма «Розвиток творчого потенціалу майбутніх практичних психологів» можуть бути використані в роботі практичних психологів, соціальних працівників, викладачів вищих навчальних закладів з метою розвитку креативності студентів у процесі їх фахової підготовки. Виявлені дані про шляхи активізації творчих здібностей можуть бути використані у лекційних курсах з психології творчості, вікової та педагогічної психології при підготовці психологів, соціальних педагогів, учителів.

Апробація та впровадження результатів дисертації. Положення дисертаційного дослідження доповідалися та отримали схвалення на Міжнародній науково-практичній конференції «Методологічні засади практичної психології» (м. Переяслав-Хмельницький, 2008 р.); I Міжнародному психологічному конгресі вчених, практичних психологів «Стрес та захист психічного здоров'я в умовах сучасного суспільства» (м. Мелітополь, 2010 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість в умовах європейської інтеграції» (Київ, 2007 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми підготовки практичних психологів у закладах

освіти» (м. Мелітополь, 2007 р.); всеукраїнській науковій конференції «Соціально-психологічні особливості сучасної молоді» (м. Чернігів, 2009 р.); на звітних конференціях і засіданнях кафедри теоретичної та консультативної психології НПУ імені М. П. Драгоманова та кафедри практичної психології МДПУ імені Б. Хмельницького (2007-2010 рр.).

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* у навчально-виховний процес з майбутніми практичними психологами на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького (довідка №06/989 від 01.06.2011 р.), НПУ імені М.П. Драгоманова (довідка №07-10/1438 від 06.06.2011 р.), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди» (довідка №532 від 06.06.2011 р.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 13 публікаціях автора: 8 – у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України; 4 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 1 – у науково-методичному посібнику у співавторстві «Розвиток творчого потенціалу майбутніх практичних психологів».

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, 8 додатків та списку використаних джерел (297 найменувань). Загальний обсяг дисертації викладено на 262 сторінках, з них основного тексту – 209 сторінок. Робота містить 27 таблиць та 25 рисунків на 27 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, вказано об'єкт, предмет, мету роботи, сформульовано гіпотезу і основні завдання, висвітлено наукову новизну, теоретичну та практичну значущість роботи, подані дані про апробацію, впровадження одержаних результатів, публікації та структуру роботи.

У першому розділі - «Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога» - презентовано основні наукові підходи до вивчення феномену творчості, виявлено особливості творчого розвитку студентської молоді, обґрунтовано психологічну модель творчого потенціалу майбутнього практичного психолога, здійснено аналіз умов активізації творчої діяльності особистості.

У зарубіжній психології перші кроки у виділенні креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності зроблено Л. Терстоуном і Дж. Гілфордом. У межах психометричного підходу вченими актуалізувалося поняття «дивергентне мислення», що являє собою здатність породжувати оригінальні ідеї в нерегламентованих ситуаціях діяльності. На засадах вивчення аспекту творчості Е. де Боно ввів термін «латеральне мислення», яке характеризується багатством ідей, спрямоване на зруйнування стереотипів та на пошук альтернатив у вирішенні поставленого завдання. В теорії інтелектуального порогу Е. Торренсом доведено, що креативність у структурі обдарованості утворює незалежний фактор, у зв'язку з чим головну роль у виявленні успішності творчої діяльності відіграють особистісні цінності та своєрідні риси характеру.

На сьогодні досить полемічним залишається питання про взаємозв'язок понять «творчість» і «креативність». На фоні того, що довгий час ці терміни

ототожнювалися, посиляючись на дослідження В. М. Козленко, І. В. Кукуленко-Лук'янець, В. Г. Риндак, ми проводимо таку розмежувальну лінію: творчість передбачає процес розкриття виняткових здібностей і таланту, натомість, креативність - домінанта творчого потенціалу особистості, що забезпечує повноцінну реалізацію творчих можливостей людини в усіх сферах її життєдіяльності.

В радянській психології здійснений вагомий внесок у вивчення проблеми творчої активності особистості (Н. Ф. Вишнякова, В. М. Дружинін, О. М. Матюшкін, Я. О. Пономарьов, Н. В. Хазратова). Так, В. М. Дружинін, Н. В. Хазратова відстежують такий шлях розвитку креативності: на основі загальної обдарованості під впливом наслідування й мікросередовища формується система мотивів та специфічних особистісних властивостей, які призводять до виникнення актуальної креативності. У концепції креативності Н. М. Гнатка підкреслюється процес інтеграції двох «іпостасей» - потенційної і актуальної креативностей, за допомогою яких відбувається трансформація наявних творчих потенцій особистості в соціально-актуалізовану творчу діяльність.

На пріоритет соціального аспекту в творчому розвитку особистості вказують сучасні психологи Л. О. Гапоненко, Т. Любарт, Е. Е. Тунік, О. Ю. Чичук та ін. Згідно з поглядами Т. Любарта, К. Муширу, оточуюче середовище виступає джерелом соціальних оцінок креативності. Г. Андерсон, Л. О. Гапоненко довели, що гармонійне, інформаційно збагачене оточення, невимушені й вільні соціальні умови стимулюють творчі прояви людини. О. Л. Яковлева схиляється до думки, що культурний контекст впливає як на рівень розвитку творчих здібностей, так і на можливість творчої самопрезентації особистості в бурхливому світі міжособистісних відносин.

Виділяючи вузлові моменти в загальному процесі творчого розвитку особистості, ряд вчених (В. А. Роменець, О. Л. Туриніна та ін.) наголошують, що «золотим віком креативності» є період юнацтва. Як влучно зауважив В. В. Клименко, в цей віковий період особистість можна схарактеризувати як самостійного творця. Дослідження генезису творчого потенціалу особистості охоплюють широкий спектр таких проблем, як становлення самосвідомості та формування образу «Я», що супроводжується актуалізацією потреби в творчих досягненнях (І. Д. Бех, В. Г. Панок, Н. В. Чепелева); формування творчої уяви (Т. Валентінер, В. А. Роменець); розвиток творчого мислення (Н. М. Макаренко, Н. І. Пов'якель); підготовка майбутніх психологів до пізнавальної творчості та професійно-творчої діяльності (Е. М. Левченко, І. П. Маноха, В. І. Носков). Відстежуючи еволюцію професійного зростання практичних психологів, Е. М. Левченко, В. І. Носков пріоритетного значення надавали вивченню психологічної готовності до творчого пізнання студентів, формуванню їх творчої самостійності, розкриттю особистісного потенціалу. В межах особистісно-орієнтованої парадигми професійної освіти актуальною є чотирьохрівнева модель творчого потенціалу майбутніх фахівців, презентована у працях А. М. Алексюка, О. І. Кульчицької, С. О. Сисоєвої, Л. В. Сохань. Науковці окреслили домінуючі творчі підсистеми особистості, а саме: творчу спрямованість, характерологічні особливості, індивідуальні властивості психічних процесів і творчі уміння.

На основі узагальнення результатів наукових досліджень ми прийшли до розуміння терміну «творчий потенціал майбутнього практичного психолога» як цілісної динамічної особистісної властивості майбутнього фахівця, яка являє собою невичерпний ресурс творчих психологічних здібностей, здатність до інтелектуально-творчої ініціативної соціально-комунікативної активності та цілеспрямованої творчої діяльності, що актуалізують самореалізацію, професійний саморозвиток та формування професійно-значущих якостей особистості психолога.

Виходячи з такого визначення та узагальнення наукових досліджень щодо розгляду структури творчого потенціалу, ми виділили наступні структурні компоненти творчого потенціалу психолога-практика: 1) *психологічна готовність до творчої діяльності* як передумова здійснення творчої професійної діяльності; 2) *наявність професійно-значущих якостей* як активних елементів психологічного ресурсу особистості; 3) *пошуково-перетворювальна активність*; 4) *пізнавальна активність*; 5) *особистісна креативність*; 6) *соціальна креативність*; 7) *творчі здібності* особистості, що визначають напрям та способи здійснення творчої діяльності, призводять до збагачення індивідуального та професійного досвіду і сприяють розвитку творчого потенціалу майбутнього практичного психолога.

Злободенним для науковців є питання про шляхи активізації творчого потенціалу особистості. Так, вітчизняний психолог В. О. Моляко переконаний, що іскра творчості закладена в кожній людині, тому таланти необхідно виховувати, розширювати індивідуальний досвід, створювати відповідні умови для активізації творчого ресурсу особистості. Серед *психологічних умов* вченими виділено адекватну самооцінку (Дж. Зінкер, С. О. Сисоєва, Т. І. Южакова), високу вмотивованість до творчої діяльності (Н. В. Кузьміна, Т. М. Третяк), прагнення до пізнання оточуючого світу (В. Ф. Калошин, М. Нельке, І. М. Семенова), домінування позитивних емоцій (В. І. Андреев, С. Д. Смирнов). Серед *педагогічних умов* - створення атмосфери безпеки, комфорту, невимушеності та свободи (А. М. Алексюк, П. М. Воловик, М. М. Поташник); запобігання внутрішньої та зовнішньої цензури (Н. Коган, К. Роджерс); індивідуальний творчий стиль професійної діяльності (Є. А. Корсунський, Е. Е. Тунік); застосування методів науково-творчої співпраці (В. М. Гнатюк), евристичних прийомів (В. І. Загвязинський), проблематизація навчання, творчий діалог (В. Г. Моторіна).

В цілому, огляд психолого-педагогічної літератури з обраної теми засвідчує про те, що цілеспрямовані дослідження творчого потенціалу особистості не вирішують питання оптимізації креативного розвитку майбутніх психологів. Це зумовлює необхідність подальшого експериментального вивчення цього феномену на основі виявлення теоретичних підходів.

У другому розділі - «Емпіричне дослідження особливостей розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога» - розкрито фундаментальні методичні засади дослідження проблеми розвитку креативності особистості, обґрунтовано критерії, визначено показники та рівні творчого потенціалу в майбутніх психологів, презентовано особливості організації та результати констатувального експерименту; запропоновано інтегровану модель психолого-педагогічних умов ефективного розвитку творчого потенціалу студентів психологічних спеціальностей.

Процес теоретичного аналізу та проведення пілотажного дослідження дозволили обґрунтувати *сім критеріїв зазначеного феномену*, визначити *показники та рівні* (високий, середній, низький) розвитку творчого потенціалу в майбутніх практичних психологів (табл. 1).

У відповідності до психологічної моделі творчого потенціалу майбутніх фахівців та означених критеріїв його вивчення (див. табл. 1), *високий рівень розвитку даного феномену* вказує на позитивне емоційно-ціннісне ставлення особистості до себе, зрілість поглядів, чіткість у визначенні креативності як провідної професійно-значущої якості; стійкий творчо-пізнавальний інтерес, ініціативність, здатність виходити за межі вже існуючого; самостійність творчих пошуків у невизначеній ситуації за рахунок індивідуально-вольових якостей; прагнення виявляти причинні зв'язки й залежності. У взаєминах з оточуючими людьми у представників цієї групи проявляється готовність змінюватися, гнучко адаптуватися до динамічних умов соціуму. Найявною є адекватна оцінка власного творчого потенціалу особистості.

Середній рівень проявляється у тому, що на фоні достатньої впевненості майбутніх практичних психологів у силі власних потенційних ресурсів, сформованості уявлень про креативність, відмічається варіативність поглядів щодо ролі та місця власної творчості в процесі професійної діяльності. Здійснення ініціативних новаторських дій, створення асоціативних масивів; наполегливість у творчих пошуках за обставин, що не гарантують успіх їх виконання; застосування нетипових тактик поведінки в дослідженні складних явищ гальмуються відсутністю достатньої гнучкості та адаптивності в професійній діяльності. У процесі соціальної взаємодії простежується бажання творчого саморозкриття, однак, жорстка регламентація й здебільшого консерватизм у роботі, страх невдачі та загального осуду, недостатня чіткість і реалістичність у самооцінці творчих здібностей ускладнюють процес генералізації креативних ідей.

На низькому рівні у майбутніх психологів спостерігається неузгодженість поглядів щодо власної самооцінки, несформованість цілісного уявлення про поняття «креативність», нечіткість у визначенні її значущості в процесі професійної діяльності. Виявляється неготовність до здійснення самостійних пошукових дій: недостатня інтенсивність та сила творчих зусиль, незначні прояви інтелектуально-творчої ініціативи; нерішучість, скутість у нерегламентованих умовах діяльності. В ситуаціях інформаційної міжособистісної взаємодії відмічається складність творчого самовираження, тяжіння до стереотипізованої поведінки, схильність піддаватися реальному чи уявному тиску групи, в результаті чого особистість стає більш пасивною, залежною, конформною, нездатною повною мірою оцінити силу та міць власного творчого потенціалу.

Вивчення особливостей розвитку та динаміки складових творчого потенціалу майбутніх практичних психологів різних курсів засвідчило, що в процесі професійної підготовки найбільш яскраво виявляється прагнення до здійснення пошуково-перетворювальної активності.

На фоні того, що у студентів переважає середній рівень творчої активності (у 49,18% першокурсників, 63,74% третьокурсників і відповідно 57,24% п'ятикурсників), спостерігається відносна стабільність прояву високого рівня майже у третини майбутніх фахівців. На нашу думку, це пояснюється поступовим залученням студентів до науково-дослідної діяльності, виконанням творчих проектів, проходженням навчальних практик, а також організацією самостійної роботи, що є передумовою формування у студентської молоді наукового способу пізнання, більш гнучкого творчого стилю мислення, розвитку розумових здібностей і загальної потреби в здійсненні індивідуальних пошукових дій.

Аналогічна ситуація спостерігається з проявами пізнавальної активності, яка знайшла своє відображення в оцінці оригінальності творчого продукту майбутніх психологів. Упродовж навчання у ВНЗ зафіксовано поступове збільшення високих показників пізнавальної активності у студентів, які орієнтовані на породження незвичайних, емоційно виразних ідей з глибоким змістовним навантаженням (з 21,09% - на молодших курсах до 30,43% - на старших курсах) зі стабільним зменшенням відсотка студентів з низьким рівнем її розвитку (з 21,09% досліджуваних I курсу до 13,57% - V курсу). Більше половини досліджуваних (57,82% - першокурсників, 55,81% - третьокурсників і відповідно 56,00% - п'ятикурсників) демонструють *середній рівень розвитку* вербальної креативності, що зумовлює помірне прагнення до самостійності, неповторності в розв'язанні поставленого завдання, а також вказує на можливі утруднення в знаходженні нових семантичних значень, установленні асоціативних зв'язків, відпрацюванні власної позиції в завершенні мисленнєвого ланцюжка.

За результатами дослідження виявлений чималий відсоток студентів-психологів з низьким рівнем самооцінки (68,09% - першокурсників, 58,70% третьокурсників, 43,71% - п'ятикурсників), що вказує на невпевненість майбутніх практичних психологів у собі, пасивність та нерішучість у ситуаціях самостійного прийняття рішень, труднощі в реалізації власних задатків і здібностей у професійній сфері діяльності. Дослідження особистісної креативності показало, що у 40,01% першокурсників, 49,62% третьокурсників, 30,05% п'ятикурсників виявлені складності в творчих пошуках; для 28,40% - представників I курсу, 42,90% - III курсу, 34,56% - V курсу притаманний низький рівень розвитку схильності до ризику в творчій діяльності, що засвідчило необхідність цілеспрямованого формування позитивного емоційно-ціннісного ставлення майбутніх практичних психологів до себе, готовності до здійснення самостійних пошукових дій, здатності до застосування нетипових тактик поведінки в дослідженні складних явищ, які виступають джерелом творчих надбань, повноцінного особистісного й професійного зростання.

В цілому, виявлена система емпіричних показників творчого потенціалу майбутніх практичних психологів, зокрема, недостатня узгодженість та адекватність емоційно-ціннісного ставлення особистості до себе, невіра у всеосяжність креативних можливостей, нестійкість пізнавального інтересу в продукуванні незвичайних ідей, помірна сила прагнення до самостійності, спонтанності пошукових дій, до творчого самовираження в соціальному просторі

вказують на необхідність пошуку ефективних психолого-педагогічних умов розвитку даного феномену у майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.

Теоретико-експериментальне дослідження дозволило виділити базові *психологічні умови* розкриття творчого потенціалу в майбутніх психологів, які актуалізують три основні сфери, а саме: конативну, пізнавальну-емоційну й соціально-психологічну (Рис. 1). Оптимістичне емоційне забарвлення творчої професійної діяльності розповсюджується на всі вищезначені сфери і виявляється, з одного боку, в підвищенні пізнавального інтересу до творчих завдань, з іншого – в «розкріпаченні» особистості, сприяючи її гнучкості, інтуїтивності, асоціативності мислення. Серед розмаїття *педагогічних умов* ми вважали необхідним створення, в першу чергу, атмосфери психологічної безпеки і комфорту, ціннісного ставлення до творчих проявів, забезпечення співтворчості суб'єктів навчального процесу, застосування індивідуального творчого стилю професійної діяльності викладача, звернення до методів активізації творчого мислення, евристичних прийомів, дивергентних завдань тощо. Визначені умови було реалізовано в формульованому експерименті з розвитку творчого потенціалу майбутніх практичних психологів.

У третьому розділі - «Психологічний супровід розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога» - обґрунтовано методологічну парадигму активізації творчого потенціалу майбутніх практичних психологів, презентовано програму розвивального психотренінгу; на основі результатів формульованого експерименту розроблено науково-практичні рекомендації для розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього психолога в межах навчально-виховного процесу.

Ґрунтуючись на засадах особистісно орієнтованого навчання І. Д. Беґа, нами було визначено основні стратегічні орієнтири психотренінгової програми: 1) формування установки на значущість власної особистості; усвідомлення власної креативності, визначення її місця та ролі в структурі професійної діяльності майбутнього психолога; 2) стимулювання пошуково-перетворювальної та пізнавальної активності); 3) визначення, послаблення або подолання психологічних бар'єрів на шляху розкриття творчих ресурсів студентів; 4) активізацію пізнавальної сфери (розвиток вербальної креативності, ірраціональності, самостійності та гнучкості мислення, творчої уяви, фантазії тощо); 5) оволодіння широким спектром інструментальних методів і стратегій, які спрямовані на подолання інерції мислення, генерацію нових ідей, проектів, планів, задумів; 6) формування навичок застосування основних прийомів креативності в практичній діяльності.

Зміст психотренінгової програми з розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога включав як авторські напрацювання, так і модифіковані вправи з розвитку креативності та творчого мислення С. В. Гіппіуса, Т. В. Ексакусто, Н. І. Козлова, С. І. Макшанова, Дж. Ніренберґа, М. Ньольке, Н. В. Рождественської, Н. Ю. Хрящової, А. В. Шевирьова та ін.

Авторська програма психотренінгу була розрахована на 24 години (12 міні-тренінгів по 2 години). Апробація проводилася на базі МДПУ імені Б. Хмельницького з майбутніми психологами II курсів, які взяли участь у

діагностуванні на констатувальному етапі дослідження (по 50 осіб контрольної та експериментальної груп).

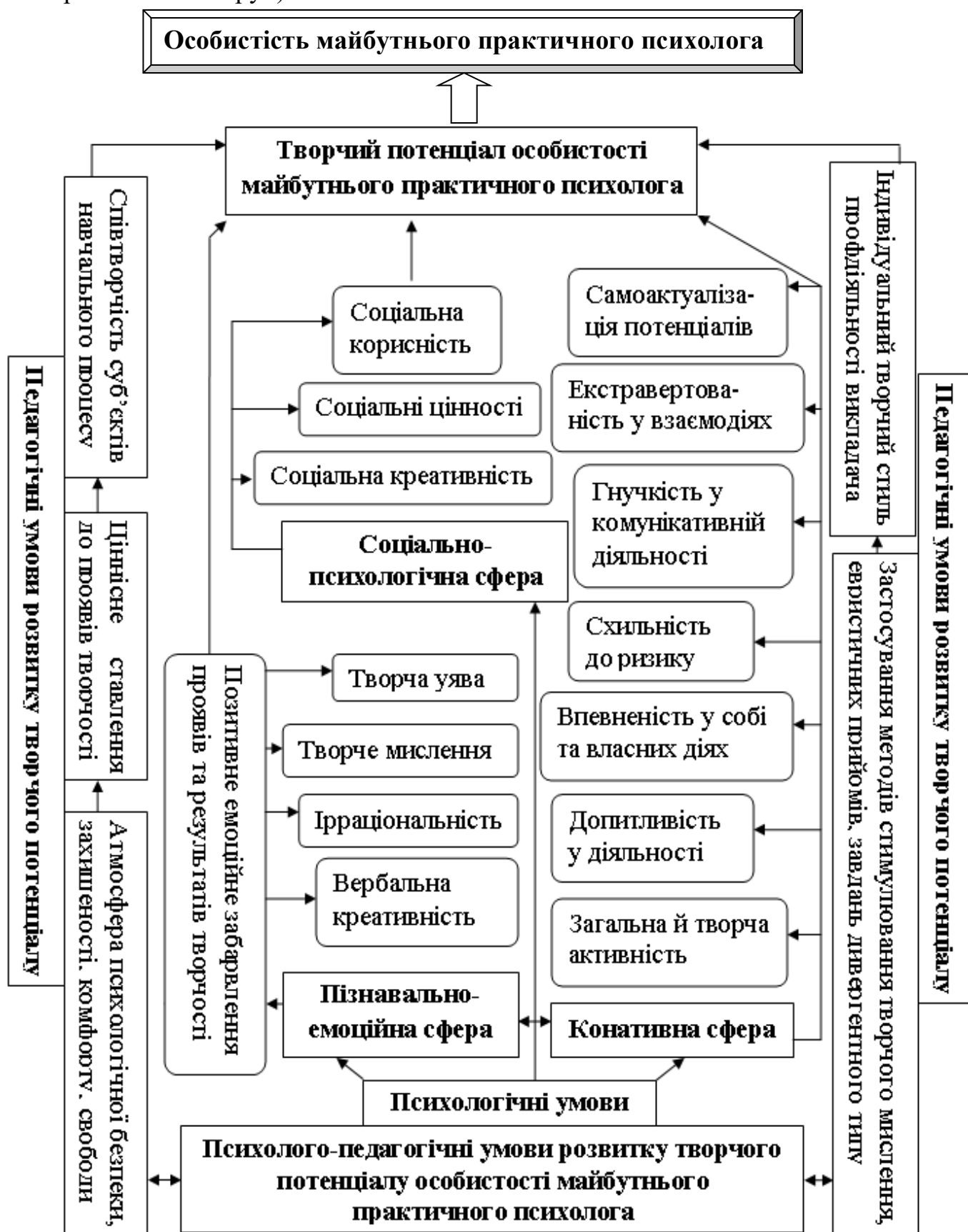

Рис. 1. Психолого-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього психолога-практика.

Програма тренінгу передбачала проходження крізь три основні етапи: початковий, основний та завершальний. Специфіка першого етапу психотренінгової роботи полягала в створенні виявлених нами психолого-педагогічних умов, налаштуванні студентів на робочий лад, створенні креативної атмосфери (психологічної безпеки, захищеності, комфорту, «розкріпаченості»), що спрямована на формування впевненості особистості в собі, власних силах, рефлексію індивідуального досвіду та усвідомлення власного «креативного Я». Основний етап передбачав виконання вправ, орієнтованих на стимулювання творчої та пізнавальної активності, самостійності мислення; міжособистісну консолідацію; виявлення, подолання або послаблення впливу психологічних бар'єрів, які уповільнюють (гальмують) процес повноцінного творчого самовираження майбутніх практичних психологів. Сутністю завершального етапу було застосування студентами нестандартних підходів до вирішення проблемних ситуацій, звернення до креативних методів, прийомів роботи, озброєння повним набором динамічних прийомів, методів творчої діяльності практичного психолога.

Ефективність та доцільність розробленої програми психотренінгу з розвитку творчого потенціалу майбутніх психологів, що враховує специфіку їх професійної діяльності, особливості професійного становлення, результати діагностичного дослідження рівня розвитку творчого потенціалу особистості в умовах навчально-виховного процесу, знайшли своє підтвердження в результатах формувального експерименту.

Загалом мобілізація та розвиток структурних компонентів творчого потенціалу майбутніх психологів за допомогою розвивальної психотренінгової роботи дали суттєві позитивні зміни, що презентовано в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка рівнів творчого потенціалу (%) в ході проведення розвивального тренінгу в студентів контрольної та експериментальної груп

Критерій	Контрольна група n=50						Експериментальна група, n=50					
	до експерименту			після експерименту			до експерименту			після експерименту		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
1.	20,00	22,00	58,00	16,00	38,00	46,00	24,00	30,00	46,00	28,00	56,00	36,00
2.	24,00	58,00	18,00	26,00	60,00	14,00	32,00	56,00	12,00	34,00	62,00	4,00
3.	22,00	50,00	28,00	32,00	38,00	30,00	18,00	56,00	26,00	36,00	52,00	12,00
4.	10,00	56,00	34,00	12,00	66,00	22,00	12,00	58,00	30,00	28,00	56,00	16,00
5.	6,00	60,00	34,00	10,00	58,00	32,00	8,00	58,00	34,00	20,00	63,00	17,00
6.	8,00	84,00	8,00	8,00	80,00	12,00	6,00	80,00	14,00	17,00	79,00	4,00
7.	2,00	88,00	10,00	4,00	86,00	10,00	4,00	84,00	12,00	18,00	79,00	3,00

Критерії творчого потенціалу майбутніх психологів: 1. Рівень самооцінки. 2. Творча активність особистості. 3. Оригінальність творчого продукту. 4. Схильність до ризику в творчій діяльності. 5. Складність у творчих пошуках.

6. Творче самовираження у процесі міжособистісної взаємодії. 7. Самооцінка творчого потенціалу.

Результати дослідження творчого потенціалу в контрольній групі дозволили констатувати незначні зрушення у розвитку основних його складових. Натомість, як видно з табл. 2, в експериментальній групі виявлена позитивна динаміка за всіма критеріями творчого потенціалу майбутніх практичних психологів. Помітно збільшився відсоток студентів, здатних високо оцінити потужність власного творчого потенціалу (з 4% до 18%) і творчо самовиражатися у процесі міжособистісної взаємодії (з 6% до 17%), схильних до ризику в творчій діяльності (з 12,00% до 28,00%) й готових до вирішення складних творчих завдань (з 8% до 20%). Водночас, майже вдвічі зменшилась кількість досліджуваних з низьким рівнем вербальної креативності (з 26% до 12%), що засвідчує поступову відмову від аморфності, статичності та стереотипності мислення; в створенні оригінального продукту впродовж тренінгу все більше виявлялась свобода та незалежність думки. Практично всі учасники розвивального психотренінгу демонстрували здатність вольовими зусиллями мобілізувати власну пошуково-перетворювальну й пізнавальну активність у досягненні поставленої мети, не знижуючи творчої енергії в подоланні труднощів. У взаєминах з оточуючими людьми спостерігалось перенесення отриманих умінь та навичок в реальне життя - це проявлялось у «розкріпаченні», спонтанності поведінки, експресивності, ініціативності, прояві бажання творчої самопрезентації.

Враховуючи результати проведеного формувального експерименту, нами запропоновані науково-практичні методичні рекомендації для практичних психологів, викладачів ВНЗ, фахівців в галузі професійної освіти, аспірантів з метою стимулювання та розвитку творчого потенціалу майбутніх практичних психологів. Згідно до вимог сучасності, професійне навчання психологів повинне передбачати: а) створення сприятливих психолого-педагогічних умов для реалізації принципів особистісно-орієнтованого навчання, мотивації творчої активності, формування досвіду творчої професійної діяльності, розвитку пізнавальної сфери та творчих можливостей студентів; б) активне застосування сучасних методів роботи зі студентами (інноваційні технології, креативні методи, психотренінгові вправи, інтерактивні форми роботи), що стимулюють пізнавальну й творчу активність, розвивають ініціативність, самостійність, динамічність, нестандартність мислення, творчу уяву, мотивують потребу творчого самопізнання, самовдосконалення та самореалізації; в) забезпечення безперервного розвитку, оновлення та вдосконалення навчальних програм, науково-методичної бази щодо цільової підготовки майбутніх практичних психологів.

Узагальнення результатів дисертаційного дослідження дало можливість сформулювати загальні висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичний аналіз основних підходів до проблеми розвитку творчого потенціалу особистості, визначено його структуру, виявлені відмінності творчого розвитку в процесі онтогенезу. На основі виділених структурних компонентів проведено експериментальне дослідження творчого

потенціалу особистості майбутнього практичного психолога та обґрунтування й визначення психолого-педагогічних умов активізації креативності. Розроблено та здійснено експериментальну апробацію програми розвивального тренінгу з розвитку зазначеного особистісного утворення.

1. Проблема оптимізації особистісно-професійного розвитку майбутнього практичного психолога, що передбачає формування творчої особистості, здатної гнучко та успішно адаптуватися до умов нових соціальних реалій, генерувати нові ідеї, творчо мислити, є однією з найактуальніших у системі психологічної освіти. В контексті теоретико-методологічного аналізу особливостей творчого розвитку *творчий потенціал майбутнього практичного психолога* розглядається нами як цілісна динамічна особистісна властивість майбутнього фахівця, яка являє собою невичерпний ресурс творчих психологічних здібностей, здатність до інтелектуально-творчої ініціативної соціально-комунікативної активності та цілеспрямованої творчої діяльності, що актуалізують самореалізацію, професійний саморозвиток та формування професійно-значущих якостей особистості психолога.

2. Відповідно до психологічної моделі творчого потенціалу психолога-практика нами виділено такі його структурні компоненти: 1) *психологічна готовність до творчої діяльності* як передумова здійснення творчої професійної діяльності; 2) *наявність професійно-значущих якостей* як активних елементів психологічного ресурсу особистості; 3) *пошуково-перетворювальна й* 4) *пізнавальна активність*, які виступають джерелом загальної активності, внутрішнім генератором творчої діяльності, що сприяє повноцінній реалізації особистісного ресурсу в професійній сфері; 5) *особистісна креативність*; 6) *соціальна креативність*; 7) *творчі здібності* особистості, що визначають напрям та способи здійснення творчої діяльності, призводять до збагачення індивідуального та професійного досвіду і сприяють розвитку творчого потенціалу майбутнього практичного психолога.

3. Відповідно кожному компоненту, *критеріями* визначення рівнів (високий, середній, низький) розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога є: наявність внутрішніх творчих резервів особистості майбутнього практичного психолога; творча активність особистості; оригінальність творчого продукту; схильність до ризику в творчій діяльності; складність творчих пошуків; творче самовираження в процесі міжособистісної взаємодії; адекватна та реалістична оцінка власного творчого потенціалу майбутніми практичними психологами.

4. Вивчення динаміки творчого потенціалу майбутніх практичних психологів упродовж всього періоду навчання засвідчило домінування *середнього рівня* розвитку зазначеної властивості, що вказує на недостатню впевненість студентів-психологів у силі власних потенційних ресурсів, несформованість чітких уявлень про креативність, помірну рішучість, наполегливість у здійсненні ініціативних новаторських дій; відсутність достатньої гнучкості та адаптивності в дослідженні складних явищ, застосуванні незвичайних способів інформаційної діяльності; у процесі соціальної взаємодії простежується бажання презентації власної індивідуальності, творчого саморозкриття, участі в особистісно та

професійно значущій справі, однак, жорстка регламентація й здебільшого консерватизм у роботі ускладнюють процес генералізації креативних ідей.

5. У межах традиційної системи фахової підготовки рівень творчого потенціалу майбутніх практичних психологів дещо збільшується, тобто оволодіння фаховими знаннями, уміннями та навичками певною мірою позитивно впливає на розкриття творчих можливостей студентів, проте високі показники демонструє лише незначний відсоток майбутніх фахівців, а переважній більшості респондентів притаманні середні показники з тенденцією до нижче середніх за основними структурними компонентами творчого потенціалу: 1) занижена *самооцінка* у близько половини досліджуваних вказує на невпевненість студентів у собі, страх невдачі, що уповільнює їх *пошуково-перетворювальну та пізнавальну активність* (прагнення до відшукування нової інформації свідомо не проєктуються на навчальну діяльність, а потребують початкового зовнішнього стимулювання); 2) *оцінка оригінальності* творчого продукту вказує на статичність поглядів, недостатню експресивність, наполегливість та інтенсивність пошукових дій у продукуванні незвичайних ідей; 3) майже у третини респондентів спостерігається недостатня *готовність до інтелектуального ризику* й парадоксів, нездатність діяти під впливом раптового бажання, без підготовки й планування, змінювати підхід до проблеми або ракурс її дослідження; 4) значна частина майбутніх фахівців демонструє нестійкий пізнавальний інтерес до вирішення *складних творчих завдань*; 5) середній рівень розвитку *творчого потенціалу* свідчить про яскраво виражене прагнення до створення нових образів, надання «життєвої сили» вже відомим фактам, однак вільнодумство студентів і бажання розширити творчі межі гальмується залежністю від зовнішніх соціальних впливів, страхом неадекватного сприйняття, надмірною критичністю та самокритичністю, що призводить до пасивності у *ситуаціях інформаційної взаємодії*.

6. Розвиток творчого потенціалу майбутнього психолога обумовлений активізацією *психологічних умов*, що охоплюють три взаємопов'язані та взаємообумовлені сфери, а саме: конативну (загальна й творча активність, впевненість у собі та власних діях, допитливість, гнучкість у комунікативній діяльності, екстравертованість у взаємодіях, самоактуалізація потенціалів), пізнавально-емоційну (вербальна креативність, творче мислення й уява, ірраціональність) та соціально-психологічну (соціальна креативність, соціальні цінності, соціальна корисність). Серед *педагогічних умов*, які сприяють інтенсифікації творчих пошуків студентів, виявлено створення позитивного креативного мікросередовища, атмосфери психологічної безпеки, захищеності, комфорту, невимушеності та свободи за рахунок підтримки творчих починань особистості; ціннісне ставлення до проявів творчості (безумовне оцінювання майбутніх фахівців як стимул до конструктивної та плідної співпраці й співтворчості); індивідуальний творчий стиль професійної діяльності викладача; застосування методів проблемного навчання, методів активізації творчого мислення, евристичних прийомів, дивергентних завдань та запитань відкритого типу.

7. Ефективність запропонованої авторської розвивальної психотренінгової програми «Розвиток творчого потенціалу майбутніх практичних

психологів» виявилася в підвищенні емоційно-ціннісного ставлення юнаків та дівчат до себе, у зростанні особистісної, соціальної й професійної значущості креативності, здатності до здійснення ініціативно-новаторських дій, відкритості новому досвіду, схильності до ризику та складності у творчих пошуках, генералізації креативних ідей, творчого самовираження в процесі соціальної взаємодії.

Розроблені науково-практичні методичні рекомендації спрямовані на допомогу практичним психологам, викладачам ВНЗ, фахівцям у галузі професійної освіти, аспірантам з метою стимулювання та розвитку творчого потенціалу майбутніх практичних психологів.

Здійснене наукове дослідження особливостей розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога не вичерпує всіх аспектів вивчення специфіки зазначеного соціально-особистісного утворення. Перспективними, на нашу думку, є виявлення особливостей розвитку творчого потенціалу з урахуванням гендерних відмінностей у процесі професійної підготовки та розробка методики, орієнтованої на інтегроване креативне формування особистості фахівця з практичної психології, яка в майбутньому сприятиме розвитку такого напрямку в науці як креативна психопедагогіка.

Список опублікованих праць за темою дисертації

1. Лобода О. В. Креативність як інтегративний компонент професійної діяльності особистості майбутнього практичного психолога // Лобода О.В. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – Вип. № 18 (42). – С. 160-165. – (Серія №12: Психологічні науки).
2. Лобода О. В. Особливості творчої професійної діяльності практичного психолога // Лобода О.В. // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К.: Главник, 2008. – Т. X, Вип. № 3. – С. 385-390.
3. Лобода О. В. Креативність як провідний особистісний компонент структури професійної діяльності майбутнього практичного психолога // О. В. Лобода // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – Вип. № 22 (46). – 211-216. – (Серія №12: Психологічні науки).
4. Лобода О. В. Особливості розвитку творчої особистості майбутнього психолога-практика / О. В. Лобода // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України за матеріалами Міжнародної наук.-практ. конф., 18-20 квітня 2008 р. / за ред. С. Д. Максименка, В. Д. Потапової. – К., 2008. – Т. XV, част. 1. — С. 434-441.
5. Лобода О. В. Творча активність як мотиваційне ядро в здійсненні творчої професійної діяльності психолога-практика // О. В. Лобода // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова : зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – Вип. № 25 (49). – 156-162. – (Серія №12: Психологічні науки).
6. Лобода О. В. Шляхи оптимізації розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога / О. В. Лобода, О. Г. Артемчук // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка : зб.

- наук. праць / наук. ред. М. А. Скок. – Чернігів : ЧДПУ, 2009. – Вип. № 74. – Т. 1. – 21-26. – (Серія: Психологічні науки ; вип. 74).
7. Лобода О. В. Креативність як основа психічного здоров'я особистості // Лобода О.В. // Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України / зб. наук. праць. – М.: МДПУ імені Б. Хмельницького, 2010. – Вип. № 3/LXXXX. – С. 61-65.
8. Лобода О. В. Оптимізація індивідуально-професійного розвитку майбутнього практичного психолога в процесі навчання у внз / О. В. Лобода // зб. наук. праць БДПУ / відп. ред. Т. Ф. Потоцька – Бердянськ : БДПУ, 2007. – Вип. №1. – С. 158-162. – (Серія: Педагогічні науки).
9. Лобода О. В. Особливості становлення особистості педагога в процесі професіоналізації // Лобода О.В. // Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до творчої професійної діяльності : зб. наук. праць за матеріалами Всеукраїнської наук.-практ. конф., 16-17 листопада 2006 р. / відп. ред. О. В. Федорова. – Мелітополь, 2006. – С. 90-92. – (Серія №12: Психологічні науки).
10. Лобода О. В. Роль креативності в системі професійної підготовки особистості майбутнього практичного психолога / О. В. Лобода // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції : зб. наук. праць за матеріалами X Всеукраїнської наук.-практ. конф., 22-24 травня 2007 року / ред. кол. : І. І. Тимошенко, В. П. Андрущенко. – К. : Європейський університет, 2007. – Т. 4. – С. 145-147.
11. Лобода О. В. Креативність як системоутворюючий фактор структури особистості майбутнього практичного психолога / О. В. Лобода // Нові виміри сучасного світу : зб. наук. праць за матеріалами III Міжнародної наук. інтернет-конф., 26-29 листопада, 2007 р. – Мелітополь : МДПУ, 2007. – Част. 4. – С. 86-88.
12. Лобода О. В. Концепція креативності в рамках професійної підготовки майбутніх практичних психологів / О. В. Лобода, О. Г. Артемчук // Актуальні проблеми практичної психології : зб. наук. праць. – Частина I. – Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2008 р. – 482 с.
13. Лобода О. В. Розвиток творчого потенціалу майбутніх практичних психологів : навч.-метод. посіб. / О. В. Лобода, О. Г. Артемчук. – МДПУ імені Б. Хмельницького, ПП Верескун В. М., 2010. – 124 с.

АНОТАЦІЇ

Лобода О. В. Психолого-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2011

У дисертації, присвяченій виявленню психолого-педагогічних умов розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього практичного психолога, здійснений аналіз основних підходів до вивчення зазначеного особистісного феномена, досліджений його змістовний та структурний базиси; розроблено психологічну модель, обґрунтовано критерії та рівні розвитку.

На експериментальному етапі виявлено недостатню динаміку основних компонентів творчого потенціалу майбутніх практичних психологів у процесі фахової підготовки: пошуково-перетворювальної та пізнавальної активності, особистісної, соціальної й вербальної креативності тощо. Визначено психологічні (впевненість у собі та власних діях, допитливість, гнучкість у комунікативній діяльності, екстравертованість у взаємодіях, самоактуалізація потенціалів; вербальна креативність, творче мислення й уява, ірраціональність; соціальна креативність, соціальні цінності, соціальна корисність) та педагогічні (атмосфера психологічної безпеки і комфорту, ціннісне ставлення до проявів творчості, співтворчість суб'єктів навчального процесу, індивідуальний творчий стиль професійної діяльності викладача, застосування методів активізації творчого мислення, евристичних прийомів тощо) умови розвитку творчого потенціалу майбутніх психологів, обґрунтовано, розроблено та апробовано програму психотренінгу з активізації креативності студентів-психологів.

Розроблено методичні рекомендації викладачам вищих навчальних закладів щодо розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців.

Ключові слова: творчість, креативність, творча активність, соціальна креативність, творча особистість, генезис творчої особистості, творчий потенціал майбутнього практичного психолога, психолого-педагогічні умови розвитку творчого потенціалу.

Лобода Е. В. Психолого-педагогические условия развития творческого потенциала личности будущего практического психолога. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2011.

Диссертация посвящена проблеме выявления оптимальных психолого-педагогических условий, детерминирующих развитие составляющих творческого потенциала будущих практических психологов в процессе их профессиональной подготовки.

На основе теоретико-методологического анализа основных научных подходов к изучению креативности осуществлено обоснование понятий «творчество», «креативность», «творческая личность», «творческий потенциал», раскрыт генезис формирования творческих возможностей личности. Разработана психологическая модель творческого потенциала личности будущего практического психолога, структурные составляющие и психологическая наполненность которой отображают специфику его профессиональной деятельности.

В работе обоснованы критерии (наличие внутренних творческих резервов личности, творческая активность, склонность к риску, сложность в творческих поисках, творческое самовыражение в процессе межличностного взаимодействия, оригинальность творческого продукта, самооценка творческого потенциала личности будущего практического психолога); определены уровни развития (высокий, средний, низкий) творческого потенциала будущего практического

психолога. На высоком уровне будущие психологи демонстрируют адекватную самооценку, творчески-познавательный интерес, самостоятельность и инициативность в творческих поисках, готовность изменяться в динамических условиях социума. Средний уровень характеризует вариативность и незрелость взглядов личности, неуверенность относительно собственных творческих способностей, их места и роли в системе координат личностно-профессионального роста. Недостаточная четкость и реалистичность оценок собственных творческих ресурсов, пассивность, конформность, трудности в генерализации креативных идей, доминирование традиционных способов решения творческих задач определяют низкий уровень творческого потенциала.

В результате экспериментальной работы выявлены особенности развития творческого потенциала будущих практических психологов, обоснованы благоприятные психологические условия развития данного феномена, которые охватывают три взаимосвязанные сферы: когнитивную (уверенность в себе и собственных силах, любознательность и гибкость в коммуникативной деятельности, экстравертированность во взаимодействия и т.д.), познавательно-эмоциональную (вербальная креативность, иррациональность, творческое мышление и воображение) и социально-психологическую (социальная креативность, социальные ценности, социальная полезность). Педагогические условия включают создание атмосферы психологического комфорта и безопасности, обеспечение ценностного отношения к творческим проявлениям личности, индивидуальный творческий стиль профессиональной деятельности педагога, применение методов активизации творческого мышления, эвристических приемов, заданий дивергентного типа. Доказана эффективность внедрения программы психотренинга по развитию творческого потенциала будущих практических психологов, разработаны методические рекомендации, определены ориентиры дальнейшего исследования данной проблематики в рамках вузовской подготовки.

Ключевые слова: творчество, креативность, творческая активность, социальная креативность, творческая личность, генезис творческой личности, творческий потенциал будущего практического психолога, психолого-педагогические условия развития творческого потенциала.

Loboda E. V. Psychological and Pedagogical Conditions of the Future Practical Psychologists' Creative Potential Development. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Psychological Sciences, Speciality 19.00.07 – Pedagogical and Age-group Psychology. – M. P. Drahomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2011.

The thesis touches upon the problem of the future practical psychologists' creative potential development. Analysis of the scientific approaches to the creative process, the nature of creativity, its architectonics, modern theory and practice of the higher education point out that there is a necessity to reveal future practical psychologists' potential resources, to develop their individual and creative abilities, to stimulate person's cognitive and social activity, urge towards self-presentation. It demands appropriate

professional creative training on the basis of the effective psychological and pedagogical conditions providing.

Taking into account the specific features of the practical psychologists' professional activity, age-related differentiation (students' stage as a sensitive period for the creative development) the psychological model of the creative potential is worked out. Major criterions and levels (high, middle and low) of the mentioned phenomenon are determined.

According to the latest achievements in terms of methodical, psychological and pedagogical creative study and the results of the practical psychologists' creative abilities measurement favourable psychological (self-confidence, curiosity, flexibility in the communicative activity, potentials' self-actualization, verbal and social creativity etc.) and pedagogical (the atmosphere of psychological safety and comfort, value of the creative process, individual creative style of the teacher's professional activity, methods of creative thinking activization application etc.) conditions for the creative potential development covered three interactive and interrelated spheres (conative, cognitive-emotional and social-psychological) are described. The effective training program of the creative potential development is presented and approved.

Methodical recommendations for the teachers of the higher educational establishments are worked out.

Key words: act of creation, creative activity, social creativity, creative person, creative person's genesis, future practical psychologists' creative potential, psychological and pedagogical conditions of the creative potential development.

Підписано до друку 15.11.2011 р. Формат 60x90/16.
Папір офісний. Гарнітура Таймс Нью Роман.
Тираж 150. Зам. № 1457

Надруковано ФОП «Черенок К.В.»
Свідоцтво В02 №353856 від 25.09.2006 р.
м. Київ, вул. Пушкінська, 45/2
тел.: (044) 235-81-92, 228-45-05